

dr hab. Anna Kalisz, prof. UJD
Kierownik Zakładu Prawa Konstytucyjnego i Praw Człowieka
Instytut Prawa, Administracji i Zarządzania UJD

RECENZJA

**pracy doktorskiej Pani mgr Agaty Przylepy-Lewak
pt. „Wkład Adama Podgóreckiego w powstanie i rozwój socjologii prawa”
(ss. 317 + 38)**

przygotowanej pod kierunkiem naukowym
dr hab. Małgorzaty Stefaniuk, prof. nadzw. UMCS

I. Uwagi wstępne i ogólna ocena pracy

Przedmiotem oceny jest praca doktorska Pani Agaty Lewak-Przylepy pt. „Wkład Adama Podgóreckiego w powstanie i rozwój socjologii prawa”, napisana w Zakładzie Socjologii Prawa WPiA UMCS. Ocenę przeprowadzono z punktu widzenia wymagań stawianych tej pracy jako kryterium przygotowania Doktorantki do samodzielnego i poprawnego naukowo rozwiązywania problemów w obranej dziedzinie i dyscyplinie naukowej.

W treści recenzji uwzględniono normy wynikające z regulacji przejściowych, tj. przepisów ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2018 r., poz. 1689), która w art. 179 ust. 1 stanowi, że „przewody doktorskie (...) wszczęte i niezakończone przed dniem wejścia w życie ustawy [ustawa z dnia 3 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, Dz.U. z 2018 r., poz. 1688 – dop. A. K.] (...), są przeprowadzane na zasadach dotychczasowych (...)”, co stanowi odesłanie do uchylonych przepisów § 6 ust 4 rozporządzenia MNiSW z 26 września 2016 r. w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzania czynności w przewodzie doktorskim, w postępowaniu habilitacyjnym oraz w postępowaniu o nadanie tytułu profesora (Dz.U. z 2016 r., poz. 1586 z późn. zm., obecnie utraciło moc), zgodnie z którą recenzja rozprawy doktorskiej zawiera szczegółowo uzasadnioną ocenę spełnienia przez rozprawę warunków określonych w art. 13 ust. 1 ustawy z 14 marca 2003 r. o stopniach

naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (tekst jedn. Dz.U. z 2017 r., poz.1789 ze zm., utraciła moc).

Zgodnie z przytoczonymi przepisami rozprawa doktorska powinna stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego lub oryginalne rozwiązanie problemu w oparciu o opracowanie projektowe, konstrukcyjne, technologiczne, lub oryginalne dokonanie artystyczne, oraz wskazywać ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej lub artystycznej oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej lub artystycznej.

Recenzowana rozprawa czyni zadość tym wymogom. Choć prace doktorskie na temat życia i dorobku naukowego jednej osoby wydają się ocierać o epigonizm i są coraz rzadziej spotykane, to podjęcie udanej próby systemowego i pogłębionego przedstawienia, uporządkowania i przybliżenia dorobku naukowego Adama Podgóreckiego, jako jednego z najbardziej znanych w świecie polskich uczonych zajmujących się socjologią (i siłą rzeczy – mimo pewnej niechęci i odżegnywania – teorią) prawa, należy jednoznacznie zaliczyć do wartościowych opracowań w ramach zapewnienia *continuum* oraz popularyzacji wiedzy socjologiczno- i teoretycznoprawnej, zwłaszcza wobec faktu, że w Polsce Uczony ów nie został należycie doceniony.

II. Problematyka i ujęcie tematu rozprawy

Nazwisko i bogaty dorobek Adama Podgóreckiego – choć rzecz jasna znane specjalistom z zakresu socjologii, a także teorii prawa – wydają nie cieszyć się zainteresowaniem na taką skalę, na jaką zasługują, mimo wydania w ostatnich latach jego *Mega-sociology* pod redakcją J. Kwaśniewskiego (A. Podgórecki, *Mega-sociology*, Warszawa 2016). Nie ma zatem zbyt wielu kompleksowych opracowań dotyczących jego twórczości w najnowszej literaturze socjologiczno- czy teoretycznoprawnej. Do najbardziej znanych wydaje się należeć publikacja pod redakcją J. Kwaśniewskiego, J. Winczorka, *Idee naukowe Adama Podgóreckiego*, Warszawa 2009, która stanowi jednak pracę zbiorową ze wszystkimi mankamentami takiej formy opracowania. Kilkanaście do tej pory wydanych artykułów na tytułowy temat (zwrócić tu należy uwagę na takich autorów jak: M. Łoś, K. Motyka, A. Czarnota, A. Kojder, J. Kurczewski czy J. Winczorek), niewątpliwie bardzo interesujących, ma nierzadko charakter cząstkowy i zostało powołane

w recenzowanej pracy oraz zgrabnie wplecione w omówienie prac samego Adama Podgóreckiego.

Tymczasem zagadnienia, którymi opisywany Uczony zajmował się w swej pracy naukowej, wydają się aktualne, a czasem wręcz niepokojąco aktualne (np. potrzeba etyki globalnej – s. 45-46 i 65 oraz 252; występowanie tzw. etosu fasadowego – s. 47; zagadnienie postaw środowiska akademickiego i jego „grzechów” przeciwko dążeniu do prawdy – s. 62; pauperyzacja oraz marginalizowanie inteligencji i jej roli w społeczeństwie przez władzę – s. 67 i s. 70; patologiczne używanie prawa prowadzące do obniżenia jego prestiżu – s. 91; eksperymentalne tworzenie prawa – s. 111; wpływ instytucji sponsorujących na wyniki badań socjologicznych – s. 125; typy legitymacji władzy – s. 129–131 oraz 134–135; zagadnienie „ciemnej inżynierii społecznej” – s. 140; instrumentalizacja idei i prawa – s. 143–144; rozbieżność celów deklarowanych przez władzę z celami rzeczywistymi – s. 146; holistyczna rola, jaką powinien pełnić prawnik w stosunku do „prawa w działaniu” – s. 158; ocena skutków regulacji – s. 159; hipoteza trójstopniowego działania prawa – s. 162–199; frustracja w sytuacji niespójności prawnej – s. 196; oceny transformacji ustrojowej w latach 90-tych – s. 147 i 239; skuteczność norm prawnych w zależności od typu społeczeństwa – s. 288). Przybliżenie myśli Adama Podgóreckiego i jego poglądów na ww. kwestie może stanowić przyczynek do renesansu ich popularności oraz inspirację do dalszych badań w tym zakresie.

Wybór tematu pracy należy zatem uznać za interesujący i merytorycznie uzasadniony. Sformułowanie tematu jest zgodne z rzeczywistą treścią pracy i jej przedmiotem.

III. Struktura, zakres przedmiotowy i ocena wartości merytorycznej rozprawy

Autorka w czytelny sposób wyodrębnia cel swojej rozprawy (s. 7). Jest to cel zarazem wyraźnie wtórny (rekonstrukcja myśli i koncepcji), jak i dostatecznie oryginalny (ich analiza oraz wykazanie wpływu na powstanie i rozwój socjologii prawa jako dyscypliny naukowej – w tym empirycznej socjologii prawa). Mimo silnego elementu odtwórczo-opisowego (sformułowanie „moim zdaniem” pojawia się raz na s. 140) należy docenić wkład pracy włożony w streszczenie bardzo bogatego dorobku tytułowego Uczonego, w tym analizę jego prac wydanych po angielsku

i nie tłumaczonych na język polski oraz powołanie wywiadu z Nim, a nawet recenzji Jego wybranych, wydanych po polsku książek, a także konferencji i kongresów naukowych dotyczących jego dorobku myślowego. Benedyktyński wysiłek, który widoczny jest w niniejszej pracy, rekompensuje umiarkowaną kreatywność, a kompleksowość i ważkość opisywanego dorobku czyni ją dostatecznie oryginalną. Sam Podgórecki zresztą – za Florianem Znanieckim – typizował uczonych (s. 68) m.in. na „historyków” i „krzewicieli”, a nie tylko „mędrców” czy „bojowników o prawdę”, następnie rozszerzając tę typologię (73–75). Szczególnie cenne i relatywnie twórcze wydaje się porównanie badań nad prestiżem prawa, przeprowadzonych przez tytułowego Uczonego, z badaniami przeprowadzonymi w latach 1994–1996 oraz w latach 1994–1995, 2012, 2014 i 2016, ukazujące przydatność i aktualność myśli Adama Podgóreckiego.

Recenzując pracę, należy jednak pamiętać, że ocenie podlega nie twórczość Adama Podgóreckiego, a rozprawa doktorska o niej.

Rozprawa stanowi obszerne opracowanie, liczące łącznie 355 stron. Podzielona jest na pięć rozdziałów, których kolejność jest logicznie uzasadniona (czytelnie opisują one bowiem kolejno: biografię Uczonego i jego dzieła w kraju i na emigracji oraz szeroki zakres zainteresowań badawczych; koncepcję socjologii prawa z zestawieniem z metodologią i teorią prawa; hipotezę trójstopniowego działania prawa jako bodajże najsłynniejszy element twórczości Podgóreckiego; rozważania na temat prestiżu prawa uzupełnione o późniejsze badania oraz zagadnienie dewiacji i patologii społecznej). Nie sposób nie zauważyć, że każdy z tych rozdziałów – co jest widoczne zwłaszcza w przypadku III, IV i V z nich – pod względem „materialnym” zawiera osobne, niełączące się ze sobą lub łączące pośrednio treści. Jest to jednak uzasadnione z uwagi na autentyczną wielowątkowość (s. 30) działalności naukowej Adama Podgóreckiego.

Uzasadnione są również dysproporcje objętościowe między rozdziałami, z których najbardziej rozbudowany – do prawie 80 stron – jest rozdział drugi, dotyczący *stricto* tematyki tytułowej, tj. definicji, zakresu, metodologii socjologii prawa z perspektywy Adama Podgóreckiego oraz jego wkładu w rozwój instytucjonalny tej dyscypliny.

Rozdziały poprzedzone są wstępem, a podsumowane zakończeniem i opatrzone rozbudowaną na ponad 650 różnych pozycji bibliografią.

Praca opiera się przede wszystkim na publikacjach samego Uczzonego oraz opracowaniach dotyczących jego koncepcji i/lub zagadnień, które badał. W mniejszym stopniu Doktorantka koncentruje się na badaniach dotyczących zagadnienia prestiżu prawa (rozdział IV). Odniesienia do aktów prawnych i orzecznictwa można uznać za znikome, co nadaje pracy wymiar historyczno- i teoretycznoprawny.

Rozdział pierwszy (63 strony) przedstawia imponującą biografię Uczzonego – jego 73-letnie życie oraz skrócony opis jego licznych dzieł. Opis ten znajduje kontynuację w następnych rozdziałach, co z jednej strony stwarza wrażenie stosowania powtórzeń, z drugiej – czyni ową kontynuację wyraźniejszą i należycie porządkuje poglądy Podgóreckiego.

To, co rzuca się w oczy jako w najlepszym przypadku kontrowersja, a w najgorszym błąd rzeczowy, to użycie (po raz pierwszy – s. 6 we wstępie, a w tekście – s. 69) terminu „państwo totalitarne” w stosunku do późnego PRL w kontekście wymuszonej emigracji Uczzonego, do której doszło w 1977 r. i gdzie pozostał do śmierci w 1998 r. Wydaje się, że – jakby silnie nie krytykować ustroju PRL z lat 70-tych XX w., a w szczególności praktyki „kneblowania” i/lub „wypychania” niepokornej inteligencji z kraju, użycie tak mocnego terminu nie jest w tym przypadku należycie uzasadnione (choć tak o PRL, zdaje się, myślał sam Podgórecki – s. 141).

Kolejne zastrzeżenie dotyczy tego, że Autorka wspomina nieaktualny już od lat odrzucony przez państwa członkowskie Unii projekt tzw. Konstytucji dla Europy (s. 66) – zamiast obowiązujących przepisów i przestania Traktatu Lizbońskiego – który wszedł w życie ponad dekadę temu (1 grudnia 2009 r.).

Ogólna ocena rozdziału jest jednak pozytywna. Charakter opisowy nie ujmuje mu ważkości, gdyż widoczne są w nim odwołania do wielu zagadnień z zakresu socjologii prawa. Ukazuje tym samym interdyscyplinarność tej dyscypliny oraz wszechstronność tytułowego Uczzonego.

W rozdziale drugim (77 stron) zawarto zarys historyczny powstania socjologii prawa i uargumentowano zasłużoną opinię o Adamie Podgóreckim jako jednym z kluczowych „założycieli” tej dyscypliny (s. 79) oraz dodano opis zakresu zainteresowań socjologów prawa. Dokonano krytycznego (głównie krytyka ta pochodziła od Z. Ziemińskiego) przeglądu koncepcji Adama Podgóreckiego, w tym kontrowersyjnej koncepcji zastąpienia teorii i filozofii prawa socjologią prawa jako dyscypliną spajającą prawo z jego rzeczywistym działaniem. Na pochwałę zasługuje

czytelne przedstawienie modelu badań empirycznych (s. 97), zastosowanego w praktyce w rozdziale czwartym.

Mankamentem wydaje się natomiast zbyt mała liczba przykładów, na „nowe wyzwania socjologii”, ograniczająca się mianowicie do jednej egzemplifikacji – zjawiska globalizacji (s. 90).

Dziwi również przytoczenie poglądu na metodologię w ramach socjologii prawa prezentowanego przez K. Pałęckiego i następnie powołanie w przypisie dodatkowo M. Boruckiej-Arctowej jako jednej ze zwolenniczek tego poglądu (s. 99), gdy tymczasem *continuum* w tej kwestii wygląda inaczej, jako że to M. Borucka-Arctowa była mentorką i inspiracją intelektualną dla K. Pałęckiego.

Zastrzeżenia terminologiczne, tym razem oparte na archaiczności sformułowania, budzi także termin „wartości burżuazyjne” użyty – nie w ramach cytatu – w tymże rozdziale (po raz pierwszy s. 77). Ogólna ocena rozdziału jest jednak pozytywna.

Rozdziały I i II wydają się zarazem nieco „przegadane” i zawierające powtórzenia (np. w zakresie osób-mentorów Podgóreckiego; Jego roli w rozwoju nauki o moralności, mimo że nie stanowiła ona *mainstreamu* jego zainteresowań; definicji etyku globalnej (s. 46 i 65).

Po swego rodzaju „części wprowadzającej”, czyli całościowym opisie twórczości Adama Podgóreckiego rozprawa wkracza w obszar niepowiązanych bezpośrednio ze sobą, choć zakorzenionych w pierwszych dwóch rozdziałach, zagadnień szczegółowych.

Rozdział trzeci (44 strony) porusza kwestię skuteczności prawa (jego prakseologii), jego zamierzonych i niezamierzonych rezultatów praktycznych oraz relacji między prawem oficjalnym a nieoficjalnymi normami społecznymi. To ostatnie zagadnienie ukazane jest za pomocą hipotezy trójstopniowego działania prawa, będącej najbardziej znaną koncepcją Adama Podgóreckiego, wypracowaną podczas działalności naukowej prowadzonej w Polsce (publikacja w roku 1971 – s. 158). Koncepcja ta bierze pod uwagę relację treści normy prawnej do zmiennych ustrojowych, kulturowych oraz osobowościowych, które charakteryzują adresata pierwotnego normy. W zamierzeniu ma służyć – chwilami nieco idealistycznie (s.58) pojmowanej – socjotechnice. Za jej pokłosie można uznać wprowadzenie kompleksowego systemu oceny skutków regulacji (OSR) jako standardu legislacyjnego. Podrozdział 3.2. bardzo jasno i czytelnie omawia znaczenie

poszczególnych pojęć (zmiennych) i ilustruje je licznymi przykładami. Zarazem widoczny jest wyraźny spadek dynamiki tekstu, a rozdział – choć krótki – wydaje się nieco „napompowany” tekstowo. Na pochwałę zasługuje zilustrowanie sensu teorii Podgóreckiego aktualnymi badaniami przekonań prawnych społeczeństwa (a konkretnie przekonań nt. kary śmierci – s. 192).

Rozdziały IV i V są merytorycznie odrębnymi względem siebie, jak i wobec rozdziału III jednostkami.

Rozdział IV (46 stron) dotyczy prestiżu prawa. Podobnie jak w przypadku poprzedniego fragmentu opis ma charakter obszerny, statyczny i jest zestawiony z poglądami innych przedstawicieli nauk społecznych. Rozdział ten wyróżnia się poprzez fakt, że choć ma charakter w dużej mierze opisowy, wkomponowano w niego dość obszerny fragment z zakresu socjologii empirycznej, tj. badania (s. 210 i n.) przeprowadzone zarówno przez tytułowego Uczzonego (lata 60-te XX w.), jak i innych socjologów (CBOS) i socjologów prawa (Zakład Socjologii Prawa WPIA UW, pod kierownictwem prof. A. Turskiej).

W rozdziale V (56 stron) – na podstawie obszernej literatury przedmiotu – poruszono tematykę dewiacji (podrozdział 5.3.), opresji (5.4.) i patologii społecznej (podrozdziały 5.1. i 5.2.) jako „schorzeń organizmu społecznego” (s. 255), które także stanowiły żywy przedmiot zainteresowania Adama Podgóreckiego, co z kolei stanowiło *novum* w skali całego bloku socjalistycznego. Opis każdego z opisanych zjawisk patologii indywidualnej (samobójstwa, zabójstwa, hazardu, alkoholizm, prostytutka) i grupowej (rozwoły, kazirodztwo, przestępczość zorganizowana) zakończony jest czytelnym merytorycznie podsumowaniem, choć z dzisiejszego punktu widzenia zaliczenia rozwodów – w tym rozwodów za obopólną wolą stron – do jednej grupy zjawisk z przestępczością zorganizowaną wydaje się absurdalne i aż dziw, że Doktorantka się do tego stanowiska prawie nie odniosła, „chowając” się za opinie M. Jarosz, Z. Krzemińskiego i H. Cudaka (s. 272–273). Natomiast fragmenty dotyczące dewiacji i odnoszące się do opresji można uznać za części pracy bez zarzutu.

W obszernym (13 stron) zakończeniu rozprawy Doktorantka prezentuje czytelne podsumowanie realizacji zamierzonych celów badawczych oraz wiele konkluzji dotyczących zawartości poszczególnych rozdziałów i spajających ich treść oraz osobę i twórczość Adama Podgóreckiego w jedną całość.

Reasumując, recenzowana rozprawa doktorska stanowi rzetelną i pogłębioną analizę zarówno ogólnego zarysu dorobku, jak i poszczególnych obszarów zainteresowań Adama Podgóreckiego, której, jak wspomniano, brakowało w dzisiejszej literaturze przedmiotu. Rzucające się w oczy ukazanie interdyscyplinarności socjologii prawa (w znaczeniu integracji wewnętrznej nauk prawnych, a także z elementami integracji zewnętrznej z innymi naukami społecznymi, tj. socjologią, teorią moralności, psychologią, politologią, z dyskretnym wątkiem etycznym) stanowi jej niewątpliwą zaletę.

Biorąc pod uwagę całokształt pracy, rekomenduję jej wydanie – po uprzednim nieznacznym skróceniu – drukiem w celach popularyzatorskich.

IV. Baza źródłowa i cechy formalne pracy

Powoływana w rozprawie doktorskiej literatura w dużej mierze dotyczy zagadnień graniczących z tytułowym zagadnieniem oraz zagadnień poruszanych w poszczególnych częściach pracy. Autorka przytacza najważniejsze publikacje na tytułowy temat oraz inną różnorodną literaturę, zarówno z zakresu nauki prawa, jak i z zakresu innych nauk społecznych. Wykaz literatury uzupełniony jest ponadto o spis stron internetowych, do których Autorka często sięga (co w mojej ocenie jest plusem pracy), a także wykaz dość nielicznych (co zrozumiałe w kontekście tytułowej tematyki) orzeczeń.

Dobór źródeł (w tym anglojęzycznych) należy uznać za prawidłowy, a sam wykaz literatury jest imponujący i obejmuje aż 38 stron. Bibliografia składa się z 103 dzieł autorstwa samego Adama Podgóreckiego, a ponadto obejmuje wykaz opracowań dotyczących Jego teorii, koncepcji i badań lub dotyczących zagadnień przez Niego badanych (łącznie 492 pozycje), wykaz aktów prawnych, orzeczeń, badań opinii publicznej oraz obszerny wykaz stron internetowych (72).

Język pracy nie budzi większych zastrzeżeń, ale – co wymaga podkreślenia – jest bardzo płynny i pracę „dobrze się czyta”, choć Autorka zdecydowanie nadużywa spójnika podrzędnego „iż”, co stanowi archaizm i jest nieco irytujące w odbiorze. Szata graficzna jest uporządkowana i staranna. Zauważone mankamenty formalne i językowe są drobne (jak tu i ówdzie nierówne akapity, niepotrzebne spacje czy usterki interpunkcyjne, np. na stronach: 8, 56, 92, 101, 121, 126, czy też brak konsekwencji w powoływaniu innych autorów – raz pełnym imieniem, innym razem

za pomocą inicjału i przy okazji „zmiana imienia” prof. Krygiera z Martina na Marcin – s. 242).

Metody zastosowane w pracy są wystarczająco zróżnicowane i adekwatnie dobrane. Są to: analiza prac Adama Podgóreckiego; analiza innej literatury przedmiotu; analiza danych statystycznych i wyników badań empirycznych dokonanych za pomocą ankiety i wywiadu. Widoczne są elementy metody historycznej. Doktorantka sięga nie tylko do dorobku socjologii prawa, ale i do metod typowych dla socjologii jako takiej (badania empiryczne – badanie opinii publicznej, wywiad, statystyka).

V. Konkluzja

Praca doktorska Pani Agaty Lewak-Przylepy pt. „Wkład Adama Podgóreckiego w powstanie i rozwój socjologii prawa” jest rzetelnym, udokumentowanym i dostatecznie oryginalnym opracowaniem naukowym. Wnosi do dorobku polskiej myśli prawniczej (co także może być przydatne dla „ościennych nauk społecznych”) nie tylko kompleksowe i obszerne opracowanie myśli Tytułowego Uczzonego, czym uzupełnia lukę widniejącą w najnowszej literaturze, ale także ocenę jej wykorzystania, czym z kolei wychodzi naprzeciw aktualnym – teoretycznym i praktycznym – wyzwaniom społeczno-prawnym.

Podsumowując, praca spełnia zarówno merytoryczne, jak i formalne wymogi ustawowe stawiane prawniczym pracom doktorskim. Wnoszę o jej przyjęcie jako podstawy postępowania dopuszczającego do publicznej obrony pracy, służącego następnie nadaniu stopnia naukowego doktora nauk prawnych.

(Anna Kalisz)

Warszawa, 6 czerwca 2019 r.

